

JEAN-FRANÇOIS LYOTARD

NAVZKRIŽJE

Založba ZRC (Philosophica moderna), Ljubljana 2003, 322 str.

Nedavno smo tudi v slovenščini vendarle dočakali prevod znamenitega in morda enega temeljnih del sicer kar obsežnega opusa francoskega filozofa Jeana-Françoisa Lyotarda, *Navzkrižje*. Natanko dvajset let po izidu originala ima tako bralec (v prevodu in s spremno besedo Jelice Šumič-Riha) pred seboj še eno od tistih pomembnih del sodobne filozofije, ki jim slovensko filozofsko prizorišče dolgo ni odmerilo ustreznega prostora.

Navzkrižje verjetno ni knjiga, ki bi bralca pritegnila zaradi tekočega sloga ali lahkega branja. Zbrani fragmenti zapisov in komentarjev, ki jo sestavljajo, vse prej zahtevajo zbranost in določeno počasnost. Zahtevajo bralca, ki bo, kot zapiše avtor uvodoma, sposoben zavrniti ustaljene predsodke, začeni s tistim najosnovnejšim, da »obstaja 'človek', da obstaja 'govorica'« in »da prvi uporabljajo drugo za svoje lastne smotre«. Če kaj, potem je *Navzkrižje* gotovo knjiga, katere govorica je prekinjena, razpršena, knjiga, ki s svojo govorico vodi bralca skozi vrzeli lastnega rekanja. Prav tako v *Navzkrižju* ne bomo našli gotovosti glede njenega smotra: *Navzkrižje* – po avtorjevih besedah edina filozofska knjiga, ki jo je kdajkoli napisal (o čemer nedvomno priča kopica filozofskih referenc, od Protagore, Gorgija, Platona, Aristotela, do Kanta, Hegla in Lévinasa) – ne reče zadnje besede, ne govori z distance, od koder bi sodilo o tistem, kar ostaja navadnemu očesu prikrito. Ravno narobe: *Navzkrižje* je ena redkih

filozofskih knjig, ki se vseskozi sprašuje o legitimnosti lastne pozicije, je knjiga, ki jo prečijo reflektivni obrati: kako, s katere pozicije lahko trdim to, kar je bilo pravkar rečeno? Lyotardova misel je v tem oziru kar se da rigorozna, mestoma se celo zazdi, da jo to neprestano iskanje lastnih pravil in utemeljitev blokira in suspendira, da jo pripelje do točke, kjer lahko nadaljuje le za ceno določenega miselnega preskoka.

Seveda takšne slogovne posebnosti niso stvar naključja, pač pa vse prej odražajo temelje in izhodišča same knjige. Če bi po eni strani lahko rekli, da je *Navzkrižje* knjiga o stavkih, da utemelji stavčno ontologijo, pa avtor že uvodoma poudari, da je njen domet precej širši. Tisto, za kar gre pri povezovanju enega stavka z drugim, so namreč tako misel in spoznanje, kot tudi etika, politika, zgodovina in bit. Tako ne preseneča, da je delo zastavljeno kar se da široko in večplastno, in sicer v tisti meri, v kateri je mogoče povezovanje enega stavka z drugim razumeti kot vir neštetihi stavčnih razsežnosti. Prav zato je *Navzkrižje* tako sodobno, nikakor ne sodi na smetišče zgodovine filozofije, temveč predstavlja navdih tudi za današnje misel, ki se skuša spoprijeti s problemi našega časa.

Navzkrižje, kot že rečeno, še zdaleč ni sistematično. Kljub temu pa lahko iz njega izluščimo neko temeljno potezo, osnovni problem, ki zanima Lyotarda, in sicer: kako misliti množstvo? Lyotarda ne zanima le, kako misliti

radikalno heterogenost stavkov, njihovo nekomenzurabilnost, ki jo denimo ponazarja tudi znamenita trditev, da ni vrhovnega razsodišča, ki bi razsodilo v prid enemu ali drugemu stavčnemu režimu. Tisto, kar Lyotarda v *Navzkrižju* resnično muči, je vprašanje, kako je ob takšnem striktnem stavčnem atomizmu možen prehod od enega stavka k drugemu. Oziroma natančneje, zanima ga samo realno tega prehoda, prehod kot tak. Kot opozarja tudi avtorica spremne študije, odgovarja Lyotard na to vprašanje dvoumno: po eni strani koncipira množstvo stavkov v navezavi na linearnost in časovnost same govornice. Na določen stavek se lahko navežemo z neskončno mnogo drugimi stavki, vendar se lahko naenkrat zgodi le en stavek. V trenutku, ko se aktualizira en stavek, pa stori krivico drugim stavkom, ki bi se prav tako lahko udejanjili. Navzkrižje torej v tem oziru ponazarja razmerje med stavkom, ki se zgodi, in drugimi možnostmi, katerih aktualizacija je premeščena v prihodnost. Navzkrižje tu sledi logiki slabe neskončnosti: vsako navzkrižje bo lahko nekoč razrešeno, s čimer bo zopet neizogibno proizvedlo neskončno mnogo drugih navzkrižij... Po drugi strani pa ponudi Lyotard še neki mnogo radikalnejši koncept navzkrižja. Z njim ne poimenuje razmerja med izrečenim in neizrečenim v okviru povezovanja, pač pa izpostavi problem samega prehoda kot moment, ki znotraj govornice razpre neko polje molka, ki prelomi možnost povezovanja kot takega. Tu ne gre za molk kot še ne izrečeno možnost ali za molk, ki lahko nastopa kot stavek, pač pa za molk kot nemožnost same govornice, nemožnost, ki je šele pogoj vsake možnosti. Molc, ki pokaže na kontingentnost govornice, na možnost, da drugega stavka sploh

ne bi bilo. Navzkrižje torej tu poimenuje nekaj, kar ne more biti razrešeno v času, pač pa se umešča v neko časovno zanko: ni stavek, ki se zgodi, ampak je neko vprašanje, ki ga vsak stavek vselej že tudi zataji – *Ali se dogaja? Ali prihaja?* [*Est-ce qu'il arrive?*] Takšno navzkrižje Lyotard lucidno ponazarja tudi z v molc zavitim imenom Auschwitz.

Če je torej osrednja Lyotardova preokupacija poskus misliti množstvo, pa pripeljeta različni interpretaciji navzkrižja tudi do dveh koncepcij samega množstva. Po prvi razlagi se drži množstva določena punktualnost, hipnost. Vsak stavek je enkratni dogodek, ki ustvari svoj lasten univerzum, vpelje instance naslovitelja, naslovljenca, referenta in pomena, in ga ni mogoče določiti na podlagi nobenih zunanjih pravil. Porajanje stavkov je povsem kontingentno, zdi pa se, da enkratnost samega stavka vselej že zadušijo nova nastala navzkrižja, avtoriteta neskončnega porajanja. Težava je nemara v tem, da je tu množstvo težko misliti drugače kot neskončno množenje in kopičenje katičnega porajanja stavkov in stavčnih zvrsti. Druga razlaga navzkrižja pa stopa v ospredje še zlasti tedaj, ko poskuša Lyotard v okviru množstva zastaviti vprašanje etike in univerzalnega. To stori predvsem skozi interpretacijo Hegla, Lévinasa in Kanta, kjer se mestoma eksplicitno ukvarja tudi s teorijo etičnega subjekta, pa tudi preko kritike Deklaracije iz leta 1789. Zadnja poglavja knjige so zanimiva še zlasti zato, ker v njih izstopajo teme kot so skupnost, etika, napredovanje k boljšemu in univerzalno, torej teme, ki vnašajo v množstvo določene preskripcije, a ne tako, da bi izničile samo množstvo, pač pa njegovo množstvenost dejansko šele razprejo. Tu posebej izstopa Lyotardova navezava na

Kantovo *Kritiko razsodne moči*, na problematiko reflektirajoče sodbe kot sodbe, ki razsoja brez vnaprejšnjih pravil, in na teorijo sublimnega kot »prehoda« med čutnostjo in idejami, nadčutnim svetom. Vse te reference pričajo o tem, da se je Lyotard, če hoče misliti etiko, prisiljen oprijeti navzkrižja kot zareze v govoricu, za etični zastavek pa postaviti nalogo pričevanja o tem navzkrižju, torej pričevanja, ki se umešča natanko na točko razpoke, nemožnega v govoricu.

Če je knjiga filozofsko in miselno aktualna po svoji koncepciji množstva in navzkrižja, čemur skozi razne pristope namenja tudi največ pozornosti, pa je morda še najbolj odprta in nedorečena tedaj, ko poskuša opredeliti razmerje med navzkrižjem, množtvom in kapitalom. Zato je več kot dobrodošlo branje za vsakogar, ki ne le želi izpolniti svoje znanje in vsesplošno razgledanost, ampak tudi sodelovati v razvoju sodobne (filozofske) misli.

Ana Žerjav